

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Віхляєва Михайла Юрійовича на дисертацію Бабко Валерії Валеріївни «Принцип незмінюваності суддів», представлену на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Протягом тривалого часу в Україні проводиться реформа судової системи, що є, безумовно, актуальним та важливим, зокрема з огляду на виклики, зумовлені військовою агресією російської федерації проти України, а також введеним особливим режимом воєнного стану. В таких умовах здійснення правосуддя ускладнюється об'єктивними чинниками та факторами, серед яких чисельні тимчасові відрядження суддів, зумовлені тимчасовою окупацією окремих регіонів, руйнування будівель судів, зміна територіальної підсудності судових справ тощо. У 2021 році Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 було затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, в якій було визначено, що незалежне та неупереджене правосуддя є запорукою сталого розвитку суспільства і держави, гарантією додержання прав і свобод людини та громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави, зростання добробуту та якості життя, створення привабливого інвестиційного клімату, своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права. Водночас наведений документ може бути оцінений як не у повній мірі актуальний, оскільки він не враховує реальних потреб судової системи. Однією із таких потреб є забезпечення незалежності судової влади, яка у більшості реалізується крізь призму принципу незмінюваності суддів.

Принцип незмінюваності суддів є загальновизнаним принципом, який входить до системи забезпечення якості та незалежності правосуддя у більшості європейських країн. В Україні наведений принцип було остаточно інтегровано у судову систему із реформою, яка була проведена у 2016 році та результатом якої стало оновлення Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Значення принципу незмінюваності суддів також неодноразово було відмічено і у низці європейських правових документів. Так, зокрема у Висновку Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів зазначено, що незалежність судів є передумовою верховенства права та основоположною гарантією справедливого суду. На суддів «покладається відповідальність

за прийняття остаточного рішення стосовно життя людини, свобод, прав, обов'язків та власності громадян». Незалежність суддів є прерогативою чи привілеєм не для захисту власних інтересів, але в інтересах верховенства права та тих, хто шукає й очікує правосуддя.

На сучасному етапі державотворення проблеми посилення незалежності судової системи від зовнішніх та внутрішніх загроз, не дивлячись на доведену актуальність, залишаються не у повній мірі розробленими та вирішеними на доктринальному рівні. Так, зокрема додаткового розгляду та поглиблення потребують такі питання як: уточнення та остаточна інтеграція у практичну площину поняття незмінюваності суддів, удосконалення та визначення способів унормування організаційно-правових засад забезпечення принципу незмінюваності суддів (призначення та перебування на посаді, переведення до іншого суду, звільнення та припинення повноважень), визначення напрямів забезпечення принципу незмінюваності суддів у механізмі формування суддівського корпусу. Вказане свідчить про те, що запропоноване Валерією Валеріївною дисертаційне дослідження є вельми актуальним та своєчасним, особливо із огляду на те, що результати, отримані в дисертації, зорієнтовані на інтеграцію у практику зокрема і в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану.

Дисертація В.В. Бабко виконана відповідно до положень Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392, Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року №695. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми Донецького юридичного інституту МВС України «Теоретичні та практичні проблеми державотворення, реформування права та правоохоронної системи в контексті євроінтеграційного вибору України» на 2020-2024 рр. (номер державної реєстрації 0120U105582 від 19.12.2020). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 28 червня 2023 року (протокол № 18).

Вивчення дисертації та наукових публікацій свідчить про логічну структуру, правильно визначені об'єкт та предмет. Результати дисертаційного дослідження підтверджують його актуальність і новизну, відображену у

висновках і запропонованих змінах до законодавчих та інших нормативно-правових актів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність. Результати дисертації В.В. Бабко є аргументованими. Дисертантка проаналізувала достатню кількість джерел (181 найменування), ґрунтовно опрацювала наукові праці, що надало можливість досягти поставленої мети - вироблення цілісного доктринального підходу до визначення змісту принципу незмінюваності суддів як гарантії їх незалежності у діяльності щодо здійснення правосуддя, розроблення рекомендацій по вдосконаленню чинного законодавства у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, а також практики його застосування; сформулювати пропозиції та рекомендації з подальшого дослідження проблем забезпечення незалежного та об'єктивного правосуддя. Достовірність і обґрунтованість зроблених у дисертації висновків, сформульованих пропозицій та рекомендацій забезпечується емпіричними даними, які становлять результати вивчення аналітичної та статистичної звітності, а також щорічних доповідей про стан забезпечення незалежності суддів в Україні, викладених на офіційному сайті Вищої ради правосуддя України, практики Європейського суду з прав людини (проаналізовано 58 рішень стосовно порядку формування суддівського корпусу), судові рішення Верховного суду та висновки Конституційного Суду України, статистичні та аналітичні матеріали громадських організацій щодо стану забезпечення правосуддя та незалежності суддів.

Методологічну основу дисертаційного дослідження складають положення діалектичного матеріалізму, а також заснований на їх основі комплекс загальнонаукових та спеціальнонаукових методів, серед яких: формально-логічний, історико-правовий, системно-структурний, порівняльно-правовий (компаративний), статистичний, соціологічний, методи моделювання та наукової абстракції. *Формально-логічний* метод дав змогу уточнити понятійно-категоріальний апарат; *історико-правовий* метод використано при дослідженні ретроспективи формування організаційно-правового механізму забезпечення принципу незмінюваності суддів; *системно-структурний метод* дозволив проаналізувати складові судової системи; *порівняльно-правовий (компаративний) метод* застосовано при аналізі міжнародних та європейських стандартів незмінюваності суддів. *Статистичний* метод використано для аналізу аналітичної та статистичної звітності, а також щорічних доповідей про стан

забезпечення незалежності суддів в Україні, викладених на офіційному сайті Вищої ради правосуддя України, практики Європейського суду з прав людини, судових рішень Верховного Суду, статистичних та аналітичних матеріалів громадських організацій щодо стану забезпечення правосуддя та незалежності суддів. Метод *моделювання* в комплексі із *соціологічними методами* надали можливість систематизувати статистичну інформацію про стан організації судової влади в Україні, а також розробити пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні.

Нормативно-правову та теоретичну базу дисертації становлять Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також міжнародні та європейські правові документи. Під час підготовки дисертаційного дослідження дисертантка також використовувала наукові праці вчених із теорії та історії держави та права, кримінального процесу, кримінального права, адміністративного та конституційного права тощо. Отже, обґрунтованість та достовірність одержаних результатів забезпечені завдяки використанню відповідних наукових джерел, аналізу чинної нормативно-правової бази та застосуванню актуальних наукових методів. Це дає підстави стверджувати про досягнення дисертанткою мети дисертаційного дослідження.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Робота В.В. Бабко є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням, спрямованим на вироблення цілісного доктринального підходу до визначення змісту принципу незмінюваності суддів як гарантії їх незалежності у діяльності щодо здійснення правосуддя, розроблення рекомендацій по вдосконаленню чинного законодавства у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, а також практики його застосування. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– надано наукове визначення принципу незмінюваності суддів, як сукупності вихідних законодавчих та організаційних засад, якими забезпечується незалежність судді від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання шляхом заборони до набуття ним шістдесяти п'ятирічного віку на звільнення з посади, припинення його повноважень, відсторонення чи переведення до іншого суду без згоди, окрім випадків передбачених Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів»;

– виокремлено національні пріоритетні напрями відправлення правосуддя та забезпечення принципу незмінюваності суддів, серед яких: 1) закріплення в Конституції України статусу суддів та гарантування їх незалежності та об'єктивності; 2) забезпечення кар'єрного просування суддів та справедливого формування суддівського корпусу; 3) забезпечення соціального захисту суддів; 4) захист суддів від неправомірного впливу та несправедливого притягнення до дисциплінарної відповідальності. Доведено, що принцип незмінюваності суддів є імперативним міжнародним зобов'язанням;

– виокремлено змістовні складові забезпечення принципу незмінюваності суддів Конституційного Суду шляхом: 1) виключення можливості бути притягнутим до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку; 2) виключення можливості бути звільненим протягом встановленого законодавством терміну перебування на посаді за відсутності підстав, визначених у ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України», перелік яких є вичерпним та обмеженим (передбачено лише чотири підстави, однією з яких є подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням); 3) посилення гарантій незалежності і недоторканності судді Конституційного Суду;

– визначено зміст діяльності Вищої ради правосуддя як суб'єкту забезпечення принципу незмінюваності суддів, який реалізується крізь призму таких її повноважень як: 1) участь у формування суддівського корпусу; 2) розгляд справ про порушення вимог щодо несумісності; 3) забезпечення дисциплінарного провадження (Дисциплінарна рада правосуддя); 4) розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді; 5) визначення підстав (зокрема і особливих обставин) для звільнення судді з посади; 6) визначення доцільності затримання та утримання під вартою чи арешту судді до винесення обвинувального вироку судом (за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину); 7) визначення вичерпного переліку підстав оскарження та скасування рішень Вищої ради правосуддя про звільнення судді з підстав визначених п.п. 3-6 ст. 126 Конституції України; 8) прийняття рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя відповідно до вичерпного переліку обставин; 9) прийняття рішень про переведення суддів; 10) здійснення заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя викладених у ст. 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»;

– запропоновано зміни та доповнення до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення порядку формування суддівського корпусу в Україні, зокрема в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану.

удосконалено:

– диференціацію міжнародних та європейських стандартів у сфері судочинства на такі групи: 1) міжнародні стандарти, які забезпечують об'єктивність судового розгляду та незалежність суддів; 2) міжнародні стандарти, які гарантують суддівську етику та доброчесність; 3) міжнародні стандарти, які забезпечують формування суддівського корпусу та кар'єрного просування суддів; 4) міжнародні стандарти із організаційно-управлінського та інформаційно-аналітичного забезпечення судоустрою; 5) міжнародні стандарти, які забезпечують здійснення правосуддя та виконання судових рішень;

– теоретичні підходи до унормування підстав для визначення у законодавстві граничного терміну перебування на посаді судді Конституційного Суду: 1) наявність у суддів Конституційного Суду особливих функцій та повноважень, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження; 2) наявність потреби у розмежуванні способів призначення суддів відповідно до меж їх дискреції; 3) наявність потреби у розмежуванні механізмів удосконалення процедур суддівської кар'єри;

– теоретичні підходи до визначення ознак забезпечення принципу незмінюваності суддів в контексті переведення судді до іншого суду, якими є: 1) визначена у законодавчих актах заборона на переведення без згоди за відсутності відповідних, нормативно визначених підстав; 2) забезпечення захисту від переведення на судді до суду нижчого рівня за відсутності підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності; 3) забезпечення можливості повернення на посаду до попереднього суду після погашення дисциплінарного стягнення за умови проходження встановленої нормативно-правовими актами процедури; 4) забезпечення можливості бути переведеним без конкурсу до іншого суду у випадку реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в якому суддя виконував свої обов'язки;

– унормування складових елементів принципу незмінюваності суддів в частині їх звільнення та припинення повноважень, якими є: 1) визначення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень на конституційних засадах; 2) забезпечення можливості судді безстроково перебувати на посаді (окрім суддів Конституційного Суду); 3) виключення

випадків безпідставного звільнення суддів; 4) окреслення змісту дисциплінарного стягнення як підстави для звільнення судді з посади (окрім п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

набули подальшого розвитку

– теоретичні підходи до визначення критеріїв доброчесності та відповідності професійній етиці суддів та претендентів на посаду судді, які мають бути уточнені та доопрацьовані шляхом: 1) визначення періоду та меж оцінки доброчесності судді (за виключенням випадків притягнення його до будь-якого виду юридичної відповідальності та вчинення корупційних діянь); 2) унормування підходів до єдиного розуміння критеріїв доброчесності (оскільки, навіть за наявності прийнятих індикаторів та принципів їх оцінки на практиці ВККС часто оцінює суддів неоднаково, що зумовлено різним тлумаченням таких критеріїв); 3) забезпечення практики чіткого мотивування відмови у занятті посади судді чи продовженні виконання обов'язків судді;

– аргументи щодо доцільності ліквідації Вищої кваліфікаційної комісії суддів та створення при Вищій раді правосуддя спеціальної комісії, яка буде наділена схожими повноваженнями та передбачати спрощений механізм перевірки претендентів на посаду;

– теоретичні підходи щодо унормування напрямів розвитку інституту переведення суддів до іншого суду, до яких віднесено: 1) запровадження відрядження судді до суду вищої інстанції як особливої форми переведення; 2) розмежування конкурсів на заміщення вакантних посад досвідченими суддями та кандидатами на посаду судді; 3) внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині особливостей проведення конкурсу у разі переведення судді до іншого суду; 4) внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині дисциплінарних стягнень для суддів вищих спеціалізованих судів; 5) популяризація дисциплінарного стягнення у виді переведення судді на нижчу посаду.

Практичне значення результатів дослідження. Викладені в роботі висновки і пропозиції впроваджено та може бути використано в:

– *законотворчій діяльності* – під час удосконалення законодавства у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні;

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого розв'язання проблемних питань функціонування інституту судової влади та формування суддівського корпусу (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-

дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 19 квітня 2024 р.);

– *правозастосовній діяльності* – для розроблення й удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій, організаційних рішень і цільових програм (планів) з питань у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні;

– *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з таких дисциплін як: «Судові та правоохоронні органи України», «Конституційне право України», а також проведення різних видів занять з відповідних дисциплін у системі підвищення кваліфікації суддів (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 19 квітня 2024 р.).

Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у восьми наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, чотири статті – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних заходах. Дисертація має чітку структуру: складається із анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (181 найменування) і трьох додатків, викладених на 6 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 217 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 170 сторінок. Оформлення дисертації відповідає усім вимогам, що пред'являються до цього виду робіт. У результаті вивчення дисертації академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації не виявлено. Дисертація відповідає спеціальності «081 Право».

Визнаючи актуальність і новизну дисертаційного дослідження В.В. Бабко, необхідно звернути увагу на окремі положення, які можуть стати предметом подальшого вивчення досліджуваної проблеми. Зокрема:

1. У роботі дисертантка багато уваги приділяє принципу незмінюваності суддів Конституційного Суду України. Водночас такий підхід є не у повній мірі аргументованим з огляду на те, що межі повноважень Конституційного Суду значно відрізняються від інших судових органів, що зумовлено визначеними у законодавстві завданнями. Із урахуванням наведеного, під час захисту було б доцільним зупинитись на цьому питанні більш детально та пояснити мету диференціації меж застосування принципу незмінюваності суддів Конституційного Суду та інших судових органів.

2. Серед елементів наукової новизни авторка зауважує, що нею виокремлено національні пріоритетні напрями відправлення правосуддя та забезпечення принципу незмінюваності суддів, серед яких: 1) закріплення в Конституції України статусу суддів та гарантування їх незалежності та об'єктивності; 2) забезпечення кар'єрного просування суддів та справедливого формування суддівського корпусу; 3) забезпечення соціального захисту суддів; 4) захист суддів від неправомірного впливу та несправедливого притягнення до дисциплінарної відповідальності. Доведено, що принцип незмінюваності суддів є імперативним міжнародним зобов'язанням. Водночас остання теза є сумнівною, оскільки до 2016 року (не дивлячись на те, що більшість міжнародних правових документів щодо порядку здійснення правосуддя є чинними протягом тривалого часового проміжку) принцип незмінюваності суддів в Україні забезпечувався частково. Із урахуванням наведеного під час захисту доцільно навести додаткові аргументи щодо позиції з приводу того, що принцип незмінюваності суддів є імперативним міжнародним зобов'язанням.

3. У дисертаційному дослідженні неодноразово звертається увага на недоцільність функціонування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та фрагментарно наводяться способи її ліквідації. Водночас аргументи на користь такої думки виглядають не у повній мірі вичерпними. У зв'язку із цим, під час захисту дисертантці бажано більш детально зупинитись на цьому питанні та аргументувати свою позицію щодо недоцільності функціонування ВККСУ.

4. В межах предмету дослідження авторці було б доцільним в окремому підрозділі розглянути досвід зарубіжних країн та визначити особливості забезпечення та реалізації принципу незмінюваності суддів, що надало б можливість виділити позитивні організаційно-правові механізми, які можуть бути інтегровані у національну практику здійснення правосуддя.

Водночас викладене, здебільшого, має рекомендаційний характер та має на меті лише викликати дисертантку до наукової дискусії, а тому не впливає на загальну позитивну оцінку дисертації і не знижує її теоретичного та практичного значення.

ВИСНОВОК

Представлена дисертаційна робота Бабко Валерії Валеріївни «Принцип незмінюваності суддів» є завершеною роботою, сформульовані у ній наукові результати містять елементи наукової новизни, які мають теоретичне і практичне

значення для спеціальності 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. Дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (в редакції постанови КМУ від 19 травня 2023 року № 502), наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановою КМУ від 19 травня 2023 року № 502), а її авторка – Бабко Валерія Валеріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

**Офіційний опонент –
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Ужгородського національного університету**

Михайло ВІХЛЯЄВ

Підпис Віхляєва Михайла Юрійовича засвідчую